

A TANUK SZEREPE A DÁCIAI VIASZOSTÁBLÁKON

Könczöl László IV. jh.

RÓMAI JOGI TANSZÉK

A Római Birodalom i. u. 117-ben Trajanus császár uralkodása alatt érte el a legnagyobb kiterjedését. Hazánk és a Román Népköztársaság területének egyes részei is ehhez az óriási birodalomhoz tartoztak. Pannóniában és Dáciában - ebben a két önálló provinciában - is számos nyomát találjuk a római kori emlékeknek. Érthető tehát az a törekvés, amely a vizsgálódást ezen provinciái leletekre is kiterjeszti, hogy egyre pontosabb és hűségesebb képet nyerjenek a közel kétezeréves társadalomról. Ennek a gazdag leletanyagnak egyik, jogi szempontból jelentős része a verespataki viaszostáblák anyaga.

Jelen tanulmányunk több viaszostábla áttekintésén túl az okiratok formáltságával, az aláíró tanuk szerepével, az aláírások bizonyító erejével és fontosságával foglalkozik. Főleg azokat az okiratokat fogjuk megvizsgálni, melyek tartalmuk szerint a tulajdonjog és szerződési jog körébe tartoznak, továbbá azokat, melyek az okiratok kiállításának különleges módja vonatkozásában adnak felvilágosítást. Ugyanakkor rá kell mutatnunk az itáliai és a provinciái joggyakorlat egyes eltéréseire és különbségeire.

I.

A XVII. század utolsó két évtizedében a volt Római birodalom Dácia provinciájában Alburnus maior¹ római település közelében találtak először bizonyos okiratokat tartalmazó viaszostáblákat. Fischer megállapítása szerint² a 25 db. tábla 1786 és 1788 között került napvilágra. A Corpus Inscriptionum Latinarum /továbbiakban CIL/III.³ kötetében közzétett viaszostáblák első darabjait 1786-88-ban találták meg. A későbbieket további három időszakban találták meg : éspedig 1790-1-ben, 1820-, vagy 24-ben, és az utolsó táblákat 1854-55-ben. A verespataki viaszostáblákkal kapcsolatban Fischer - aki kiváló történész és az oklevélkutatásban is jelentős érdemeket

szerzett- fent említett munkájában sok igen értékes megállapítást tesz, Ugyanakkor több vonatkozásban álláspontja nem elfogadható, hiszen jogi ismeretei kissé hiányosak.

A viaszostáblák közül egynéhány sértetlen, több darabja erősen töredékes. Az okiratok anyaga elég változatos, írása pedig nehezen olvasható kurzív latin nyelvű írás. Így a táblák megfejtése az első táblák megtalálásához képest viszonylag később történt. Fischer munkájában utal arra, hogy a táblákat első ízben H. F. Massmann-nak sikerült megfejteni.⁴ Azt nem vonjuk kétségbe, hogy a rendkívül széles ismeretekkel rendelkező és tanulmányokat folytató Massmann /főleg a diplomatika és a paleographia körébe vágó munkái ismertek/ a kurzív írást fejtette meg sikerrel, és ő állapította meg a viaszostáblák keletkezésének idejét : i. u. 131-167 közötti évekre. Az a körülmény azonban nézetünk szerint vitathatatlan, hogy a táblák tényleges megfejtője, a jogi anyag megállapítása és publikálása Zangemeister munkásságának köszönhető. A megtalált viaszostábláknak kezdetben túl nagy jelentőséget nem tulajdonítottak. De amikor a XIX. század 70-es éveinek közepén az egykori Pompeji romjai alól 132 db. hasonló viaszostábla került elő egyszeriben megindult a szélesebbkörű érdeklődés a dáciai anyag vonatkozásában is. Pompeji romjai alól előkerült viaszostáblák mintegy 100 évvel korábbiak a dáciai tábláknál. Keletkezésüknek időpontja i. u. 15-62 évekre tehető. A viaszostáblák okirati anyagának szembeötlő azonosságai vannak. A fent említett Zangemeister és Mommsen idevonatkozó munkásságán kívül több tanulmány alapját képezte e viaszostáblák okirati anyaga.⁵

Ismeretes, hogy a római uralom a Kárpátmedence területén az i. e. I. századtól kezdve Augustus korától indult terjeszkedésnek. Pannónia provincia is hamarosan a birodalom része lett. A II. század elején Trajánus császár foglalta el Dáciát. A véres harcok következtében jelentős részben kiirtották a dák lakosságot. Helyettük főleg görög, de számos illyr-kelta /dalmát, pirusta/ telepest hoztak be ide. Az egyes telepök és városok elég gyorsan fejlődtek, és jónéhány kapott városi jogokat, közülük talán elsőnek a volt dák főváros Sarmisegethusa. A kereskedelem mellett nagy szerepe volt a bányászatnak. Főleg az arany, a só és a vasbányák voltak jelentősek.

Meglepő különbséget látunk, ha figyelemmel kísérjük Pannónia provincia fejlődését is, főleg az okiratokban megnyilvánuló sajátosságok területén. Pannónia elég hamar kerül a romanizáció hatása alá, hiszen már a meghódítása előtt is ismert volt a római kereskedők előtt. Továbbá Pannónia területe hosszabb ideig volt római provincia mint Dácia. Ezzel szemben mégis Dáciában - ahol korábban kétségtelen hellén hatás mutatkozott az okiratok fejlett formában való kiállítása bizonyított, ugyanez Pannóniáról nem mondható el! Fischer munkájában azt fejt ki,⁶ hogy a kérdés megoldása az egyes jogügyletek írásbafoglalásának hellén illetve római gyakorlatában keresendő. Steinackerre való hivatkozásában⁷ megállapítja: nem véletlen, hogy a Pompei viaszostáblák is ebben a görög eredetű városban kerültek elő a legnagyobb számban. Végso következtetésben pedig kimondja, hogy a verespataki viaszostáblák okiratai hellén hatásra, a római gyakorlattól mentesen honosodtak meg és a Római Birodalomban is a későbbi okíratolás a hellén gyakorlatnak az átültetése.

Ezt az álláspontot ilyen megfogalmazásban és formában nem fogadhatjuk el. A kérdés megoldására vonatkozóan válaszunkat az egyes okiratok jogi tartalmának és alakszerűségeinek vizsgálata után adjuk meg. Mielőtt a dáciai viaszostáblák tartalmát és alaki kellégeit áttekintenénk, tisztázni kell a római okiratok használati formáit és lényegét.

II.

A római okiratok vonatkozásában kiindulási pontunk csupán csak a császárság korától van. Következtetés útján okiratokat ugyan már feltételezhetünk a köztársaság idején is, hiszen magának az okiratnak a fogalma már ekkor is meretes. Azonban az okíratolás általánossá válásáról nem beszélhetünk. A hellén területen viszont ezen kialakulási folyamat sokkal korábbi időpontra tehető. Itt a papyrusok és az egyes feliratok a köztársaság koránál régebbi keletűek. Ezen tények alapján Mitteis azt a következtetést vonta le,⁸ hogy a római írásbeliség főleg hellén hatásra keletkezett.

A császárkor okiratait vizsgálva azonnal szembeötlik a tanusító /Zeugnisurkunde/ és a dispositív okiratok /Dispositivurkunde/ közötti különbség. Rögtön meg kell jegyeznünk, hogy ez a különbségtétel nem esik teljesen egybe

az objektív és szubjektív fogalmazás alapján fennálló elhatárolással. Az objektív megfogalmazású okiratok esetében a jogügyletek megkötése utáni, jogilag kötelező magatartásokra utalnak, amelyeket a másik félnek be kell tartani. A szubjektív okiratok esetében, az okirat által kötelezett fél maga, első személyben beszélve mondja el, mintegy felsorolva a kötelezettségeit, esetek nagy többségében pedig még bizonyos magyarázatokat is fűz az okirathoz. Tehát az objektív és a szubjektív okirat közötti különbséget nem az okirat jogi tartalma alapján tesszük meg. Mint Mitteis leszögezi, a szubjektív megfogalmazásban csupán egy puszta igazolás tanúsítása van.⁹

Ezzel szemben a tanusító és a dispositív okiratok közötti különbséget már a jogi tartalom szempontjából tesszük meg. A tanusító okirat jelentősége ilyen módon lényegesen túlnő a dispositív okiratén. A római gyakorlatban, minden jogügyletnél egy okiraton kívüli eljárás is megkövetelendő /mancipatio, in iure cessio, realcontractus, stipulatio stb./ mert az okirat bár ezeket igazolja/tanusít/ de önmagába nem veheti fel. Ezzel szemben a dispositív okiratnál az okirat kiállítója valamely intézkedését, rendelkezését, különleges hajlamát foglalja írásba. Ez a forma meglehetősen távol állított a római szemlélettől, mégis néhány vonatkozásban előfordult.

Az egyes fogalmak közötti határvonal meghúzása után a következőket állapíthatjuk meg a római okiratokról : a császárkor elejétől kezdve a tanusító okiratokat általában objektív megfogalmazásban, az egyes dispositív okiratokat szubjektív szerkesztésben állították ki. Bizonyos kivételeket itt is találunk, mert a császárság későbbi szakaszában találunk példát arra is, hogy a dispositív okirat objektív szerkesztésben is létrehozható.¹⁰

Megjegyzendő azonban egy körülmény : a rómaiaknál a fenti rendszeres osztályozás ismeretlen volt. Az elhatárolás mégis szükséges, mert egyes okiratok vonatkozásában csupán közvetett bizonyítékokkal de a rendszer segítségével tudjuk elvégezni az elemzést. Az okiratok megjelenési formája tehát igen változatos és sokrétű, ugyanakkor az egyes okiratfajták tartalmi szerkesztése igen kötött, meghatározott volt. Az egyes kellékek hiánya igen súlyosan volt sankcionálva. A külső megjelenési forma vonatkozásában a következő elnevezésekkel találkoztunk, a leggyakrabban : tabulae, testatio.

cerae, epistula, chyrographum, cautio, instrumentum.

Vizsgáljuk meg külön-külön ezeket a fogalmakat, - - -

A tabulae és a cerae elnevezésű okiratok általában viasztáblákon lévő anyagra utalnak. Jogi jellegük szerint mindkét alapformában előfordulnak. Lehetnek objektív tanusító okiratok, de nem kizárt a szubjektív megfogalmazás sem. Sőt az utóbbira vonatkozóan számos példával fogunk találkozni a dáciai okirati anyagban. Általában a szubjektív szerkesztésű volt mindig az epistula. U. i. magából az elnevezésből /epistula: levél/ következik az, hogy a kiállító szubjektív levélformában fejezi ki akaratát. Formájára vonatkozóan megállapítható a kiállító /destinator/... ill. ill. salutem... mel kezd, majd a dítálással folytatja, végén pedig az átvevő /jogosult/ felé megjegyez bizonyos körülményeket. Az epistula nál is rögtön láthatjuk, hogy csupán az elnevezés alapján lehetetlen volna eldönteni, hogy dispositív vagy tanusító okirattal van-e dolganak¹¹ Az irányadó itt a szubjektív megfogalmazás, mely a dispositív okirat meglétét feltételezi fel.

Az epistulától főleg természetében különbözik a chyrographum formája. Bár maga a chyrographum is szubjektív megfogalmazású okirat, de egyuttal kapcsolódhat az epistula hoz úgy, hogy annak tanusító okiratát képezheti. A különbség mégis az a kettő között, hogy az epistula esetében a levélforma nem fogalmi ismérv, hanem tény, amelyet a kiállító szubjektív formájában fejez ki. Közömbös emellett az, hogy az okirat fő tartalmát adja, vagy csak egy magyarázat vagy kijelentés. Chyrographum ezzel szemben mindig a kiállító /kötelezett/ egyoldalu írásbeli nyilatkozatát jelenti.

Nem teljesen egyértelmű a cautio terminológiája. A cautio általában az ügylet tartalmát célozva a stipulatio okiratát képezi, valamint különböző kötelezettségekből folyó szolgáltatást foglal írásba. Ezért mind objektív, mind szubjektív megfogalmazású tanusító illetve dispositív formát felveheti.¹² Igen gyakran jelent mégis tanusító okiratot.¹³

Végezetül az instrumentum elnevezésű okiratot minden olyan esetben

használják, amikor bizonyítéka általában szükség van. Magába foglalja mind az ügyleti okiratokat általában, mind az egyes ügyletekhez tartozó különböző számlákat és mellékleteket. Fokozott jelentőségét mégis az karakterizálja, hogy a bizonyítékok ténylegesen megtalálhatók az instrumentumnál, szemben az egyéb okiratokkal, ahol csak utalások vannak feltüntetve.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban, az egyes ügyletek megjelenési formáit. A fent vázolt egyes okiratok közötti elhatárolás alapján itt is bizonyos "osztályozódást" figyelhetünk meg. A ius civile ügyletei csak litteralcontractus-ban, azaz egy transcriptio-ban alapíthatók meg, valamint az írásbeli végrendelet – legalább is részlegesen – okiratban testesülhet meg. Ezzel szemben a formátlan consensual contractus-ok, praeteri ügyletek stb. a dispositív okiratok kiállításával is teljesedésbe meheltek. Ezek mellett a római tanusító okiratok eredetileg mindig objektív megfogalmazásuk voltak és bizonyító erejük abban volt, hogy a tanuk közreműködésével jöttek létre. A tanuk száma változó volt. Az a körülmény, hogy 7-es szám /különösen a mancipatio és a kölcsön vonatkozásában/ általánosan követett lett volna fenntartással kell fogadnunk, és a későbbiekben külön vizsgáljuk ezt a kérdést.

Szubjektív okiratok viszont a római gyakorlatban később jelentek meg. A szubjektív megfogalmazású dispositív okirat civil jog számára – kivéve az írásbeli testamentumot – idegen volt. A forma alkalmazása és használata a ius gentium kialakulásával következhetett be. Pontos időbeli meghatározást adni itt sem tudunk, mindenesetre csak a köztársaság végén vált követett gyakorlattá Itáliában. A szubjektív megfogalmazású okiratokkal kapcsolatban egy érdekes körülményt kell megemlítenünk. A szubjektív okiratok legáltalánosabb megjelölését a chyrographum név egyesíti magában, ami a római okirati elnevezések között idegen nyelvű. Ez arra enged következtetni, hogy a szubjektív megfogalmazás hellén forgalomban volt használatos, és innen tört be Itáliába. Bár a görögöknél az objektív megfogalmazás is széles körben elterjedt, különösen ha a ptolemaiosi okiratok körére gondolunk. Mindenesetre bizonyított tény: a császárkorban a chyrographum

130.

a régebbi oklevélforma rovására terjed el. A Pompejiben megtalált viaszostáblák, már mutatják az új formának az előrenyomulását.¹⁴ Számos esetben láthatjuk a Pompeji viaszostáblákon az objektív megfogalmazású fő oklevélforma mellett a szubjektív fogalmazású chyrographum felvételét is. Itt a főforma mellett a chyrographumnak igazoló, magyarázó jelentősége van. Ez az utóbbi funkció főleg ott jelentkezik, ahol a chyrographumot harmadik személy állította ki, bizonyítva azt, hogy a tartalommal egyetért és az megfelel a kötött ügyletnek. Ennek igazolására a kiállító is alápecsételte a chyrographumot.

Összefoglalva a római okiratokkal kapcsolatban mondottakat. Az okiratok vizsgálata során két alapvető formát találtunk: A testatio-t és a chyrographumot. A testatio objektív megfogalmazású tanusító okirat, melyet a jogügylet bizonyításának a kedvéért foglaltak írásba. Az okirat hitelességét a tanúk alápecsételése igazolta. A testationál általában 7 pecsét szerepel, de bizonyos vonatkozásban ettől kisebb eltérések is lehetségesek. Az oklevelek másik alakja a chyrographum. A chyrographum szubjektív megfogalmazású okirat, melyet a nyilatkozattevő /kötelezett/ vagy az ő megbízásából egy harmadik személy állított ki. A chyrographumnál kevesebb /1-3/ tanu szerepel.

Érdekes összevetni a pompeji és a verespataki testatio-k és chyrographumok legjellegzetesebb vonásait.

A testatio pompeji példája:

„ . . . Sestertia tot. . . . persoluta accepisse
se dixit L. Titus ab L. C. Iucundo.”

A verespataki séma:

„ . . . quinquaginta L. commendatos Lupus Carentis
dixit se accepisse et accepit a Iulio /Al/ exandro.”

A chyrographum pompeji példája:

„ . . . scripsi me accepisse ab L. C. Iucundo sestertia tot.”
vagy: „ . . . scripsi rogatu. . . . eum accepisse ab L. C. Iucundo
„ s^sestertia tot.”

vagy: „ . . . scripsi ex mandatu /et delegatu?/, . . .”

A chyrographum a verespataki viaszostáblánál:

„ . . . scripsi rogatus /co/ ram ipso pra^e/e/ senti L. Ulpio

Valerio . quia s/e/ litteras scire negavit.¹⁶

vagy :«seripsi rogatus a Memmio Asclepi quia se
lit/ter/as scire negavit. it/!/ quod dixit se locas
/se/ et locavit¹⁶

A fenti kiragadott példák alapján is láthatjuk a két okirati anyag fel-
tűnő azonosságait. A két anyag keletkezésének az időpontja kb. 100 év kü-
lönbséget mutat. Míg a Pompejiben talált viaszostáblák az i. u. 15-62 évek
között keletkeztek. addig a verespataki viaszostáblák okirati anyaga i. u.
131-167 évek között kerül írásbafoglalásra.

III.

A vizsgálódásunkat a továbbiakban az egyes okiratok külső megje-
lenési formájára terjesztjük ki. A viaszostáblák okirati anyaga fa és viasz.
/tabulae, ceratae, cerae/. A köztársaság végétől kezdődően némely esetben
papyrus /charta/ vagy pergament /membrana/ is előfordul.¹⁷ A viasz amely-
re az írás kerül a késői köztársaság korában, és a császárkorban gyak-
ran alkalmazott¹⁸ egy kivájt fatáblába van öntve. A fatáblák kimélyítése
olyan formában van megoldva,¹⁹ hogy a tábla szélei keretek maradnak. A ke-
retek általában magasabban vannak kiképezve, a viaszba eszközölt írás
védelme érdekében. Az írás után a táblát egy másik hasonlóan kiképzett
táblával takarják le. A viaszostáblák között a legelterjedtebb forma a
triptychon.²⁰ A triptychon három egymáshoz pontosan illő fatábla, a fent le-
írt kivájással /természetesen csak a belső oldalain/ amelyeket szorosan
egymáshoz fűznek és zsinorttal megerősítenek. Az egyszerűség kedvéért az
egyes oldalakat 1-6-ig terjedő számozással fogjuk ellátni és a következők-
ben erre a számozásra fogunk csak utalni. / A felső fedőlapp : 1, ennek
belső lapja : 2, a második tábla felső lapja : 3, az alsó lapja : 4, míg a
harmadik tábla belső oldala : 5, és az alsó takarólapp : 6 oldal/ A fedőfe-
lületek, azaz az 1, 3, 5. oldal szabadon maradnak és le lesznek simítva.
A triptychon 2. és 3. oldalára írják az okirat fő tartalmát az említett eljá-
rás után elkészített viaszba. A két egymással érintkező oldal pontosan
illik egymás fölé és így kerül összefűzésre. A kötőzsinor a 4. oldalon egy
kivájt mélyedésben fekszik, amely kb. a tábla függőleges középvonalába
esik. A zsinort itt összecsomózzák és a tanuk pecsétjével feloldhatatlanul
rögzítik. A táblák közötti eltolódás érdekében azaz egymás fölött el ne

csusszanak és az írás meg ne sérüljön a széleken kis fogazási eszközök, amelyek pontosan illettek egymásba. A Senatus Consultum Neronianum után pedig /i. u. 61/ a széleken lyukakat furtak és ezeken keresztül erősítették össze a fatáblákat. Érdemes áttekinteni a fent idézett Senatus Consultumot, mert több megállapítást találhatunk a viaszos táblákra vonatkozóan.²¹

«Amplissimus ordo decrevit, eas tabulas,
quae publici vel privati contractus scripturan
continent, adhibitis testibus ita signari,
ut in summa marginis ad mediam partem perforatae
triplici lino constringantur, atque, impositae supra
linum cerae signa imprimantur, ut exteriori
scripturae filum interior servet. Aliter tabulae
prolatae nihil momenti habent.»

A Senatus Consultum utasítást ad tehát a triptychen megpecsételése, három helyen való átfurására, fonallal való átfűzésre, a nyitott másolatra, valamint a megpecsételésre, melyek pontosan megtalálhatók a dáciai viaszostáblákon. A rendelkezés a továbbiakban kimondja: a nem megjelölt módon lepecsételt és lezárt viaszostábla érvénytelen legyen. A pecsétek mellett a 4. oldalon a pecsét birtokosának a neve áll genitívusban. A jogi aktusnál közreműködő személyek a pecsétjükkel rátették az okiratra és a nevüket mellé írták, de nem aláírás jelleggel,²² hanem mintegy annak a jelzéséül, hogy kié a pecsét. Ez a magyarázata a pecsétek után álló nevek genitívus esetének. A pecsételés és az aláírás mellett egyidejűleg még a 4. oldalon fentmaradó részen, vagy csupán az 5. oldalon egy másik "példányban" a lezárt főokirat vagy tartalma lesz leírva. Ezt a 2. "példányt" tartalmazó szöveget exterior scriptura-nak nevezzük, míg a belső lezárt okiratot interior scriptura-nak. A kettő közötti különbséget már maga az elnevezés is mutatja. Az 5. és 6. oldalt képező 3. fatábla ugyanis nem lesz mozdulatlanul rögzítve az első kettővel. Csak a peremén keresztül van hozzáfűzve az első kettőhöz úgy, hogy az exterior szövege bármikor olvasható legyen. Ennek a megoldásnak kettős szerepe van.

Egyrészt a belső írás sérthetetlensége biztosítva van a birói felbontásig, másrészt a tájékozódási lehetőség nyitva áll bárki részére, aki az interior lezárt tartalma után érdeklődik.

Ez a jellegzetesség a viaszostáblák tekintetében mint azt Mitteis megállapítja²³ egyáltalán nem specifikus római találmány. Bár kétséges az, hogy ezen „dupla okirat” eszméje honnan származik, egy bizonyos: a görögök-nél, továbbá a babyloni, zsidó és az egyiptomi papyrusoknál is világosan megtalálható.

A tanúk, valamint a kiállító alápecsételése biztosíték az okiratba foglalt jogügylet megtörténtének. Az okirat tanuinak alápecsételése mégis kettős jelentőségű:

– lehetővé teszi az alápecsételők személyének a felismerését,

kényszeríti az alápecsételőt a tanuzásra. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, lehetséges-e a pecsét letagadása?

Ismeretes a Lex Cornelia azon rendelkezése, amely a pecsét letagadását sanctionálja. Az elkövető igen súlyosan, csalóként „de falsis” büntetendő.²⁴ Ezen rendkívül súlyos büntetés és főleg következményei elég bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a pecsét letagadása feltételezhetően nem fordult elő. Ami pedig a kiállító alápecsételését illeti, nála nem áll be a megbüntetés lehetsége, tekintettel arra, hogy ő általában nem tanu. Az alápecsételés mégis akaratnyilvánításnak minősül, melynek bizonyítéka pont a megpecsételés ténye.

A kérdés a továbbiakban még az, amennyiben a kiállító megpecsételése az okirat érvényességének a feltétele, úgy ennek elmaradása milyen jogkövetkezményekkel jár? A római okiratok egyes formáinak a vizsgálatánál láttuk, a római jogterületen az okirat jogügyletet keletkeztető causa-ként ritkán fordul elő. /Chyrographum csak akkor keletkezett litterarum obligatit, ha nem bizonyít stipulatiot/. Mivel a legtöbb fontos jogügylet /mancipatio, kölcsön, stipulatio stb./ nem az okirat kiállításának tényével jön létre, ezzel csupán csak kinyilvánítva lesz. Így az alápecsételés hiánya legfeljebb a bizonyíték gyengülését illetve a hiányát jelenti.

A tanúk esetében az alápecsételésen kívül neveik odairásával is

találkoztunk a fentiekben. Az „adscribere” természetesen nem aláírást jelent, csak azt a célt szolgálja, hogy pecsétjük alapján alig felismerhető neveiket világossá tegye, és pecsétjük hitelességét megkönnyítse. Ez alól egy kivételt említünk. Az írásbeli végrendelet esetében az adscriptio a pecsét érvényességének a követelménye. Sőt Ulpianus sajátkezű adscriptiot követelt meg.²⁵ Más okiratok vonatkozásában a sajátkezűségről nincsenek előírások. A kiállítók részére viszont már bizonyos előírások szintén követhetők. Itt kívánjuk megjegyezni azt, hogy a római jognyilatkozatokban az aláírásnak egész más jelentősége van, mint az a későbbi, sőt a modern korokban is ismeretes. A klasszikus kor ugyanis nem ismeri el azt a tétele, hogy pusztán név sajátkezű leírása egy okirat alá akaratnyilvánítást fejez ki. Így tehát a pusztán névaláírások ismeretlenek. Sokkal inkább előfordul az aláírás a tartalom magyarázatánál, amelyet egy okiratban lefektetett szöveghez csatolnak. Egy aláírás tehát, amely nem kapcsolódott bármely rövid szöveghez – az ókor által ismeretlen volt. Ezen tételnek egyébként az sem mond ellent, hogy az aláírást ismételt esetben, mint önálló okirati formát vették fel és ismerték el.²⁶

A pecsételés, valamint a tanúk száma a római végrendelet alakszerűségeiből származik. Mint ismeretes, itt a végrendelkező, az 5 tanu és a libripens alápecsételésének következtében állott be a végrendelet által célzott jogi hatás. A római mancipatio esetében is elengedhetetlen volt az 5 tanu és a libripens közreműködése. Az okiratoknak tehát a megpecsételése kétségtelenül a római eredetű és a viaszostáblákon való megjelenése nyilvánvalóan a római hatást tükrözi. Ezt a római szokást mutatja egyébként Plinius alábbi megállapítása:²⁷

„cum . . . nullosque omnino anules maior pars
gentium hominumque etiam, qui sub imperio nostro
degunt, hodieque habeat : non signat Oriens aut
Aegyptus, etiam nunc literis contenta solis.”

Amíg tehát Keleten és Egyiptomban az aláírás elegendőnek bizonyult és pecsétet nem használtak, addig ez döntően előtérbe került a rómaiaknál.

Összegezve a mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a verespataki viaszostáblák a triptychon formájában jelentkeznek. A táblák méretei, különböző alakszerűségei, meghatározottak. Pontosan leírt eljárás után, pontosan körülírt alakosságok betartása mellett vált a triptychon a tartalmazott jogügylet érvényességének a bizonyítékául. Igen jelentős az érvényesség vonatkozásában az alápecsételés ténye. Az ehhez kapcsolódó „aláírásnak” csupán csak a pecsételő személyének könnyebb felismerését és tanuzási kötelezettségét segíti elő. Az alápecsételés kétségét kizáróan római keletkezésű, és ennek elterjedése a provinciák gyakorlatában, a római jog ki-
hatását tükrözi.

Ezen megállapítások - véleményünk szerint - szükséges előrebocsátása után a következőkben a verespataki viaszostáblák anyagának elemzésére térünk rá. A római gyakorlat ismeretében most már módunk lesz rámutatni azokra az azonosságokra és különbségekre, melynek tükrében a provinciai joganyag vizsgálata a legcélszerűbbnek mutatkozik.

IV.

1. A verespataki viaszostáblák okiratai különböző jogügyleteket tartalmaznak. Különös figyelmet érdemel a négy mancipatio okirat, amely közül három /VI, VII, XXV./ rabszolgavételt és egy /VIII./ házvételt tanusít. Nagyon érdekes továbbá az I. tábla, amely az Alburnus-maiori collegium funeraticium felosztatását publikálja és alakszerűsége ilyen vonatkozásban egyedülálló. A további táblákon kölcsönügyleteket /pl. : II, III, V./, munkaszerződéseket /IX, X, XI./, két társasági szerződést /XIII, XIV./ valamint egy cautio depositi-t /XII./ találunk. Megemlíteni kívánjuk még a IV. táblát, amely a 25 tábla közül egyetlen görög nyelvű és cautio crediti-t tartalmaz.

A stipulatio I, XIV. tábláig és a XXV. táblán észlelhető, de kilenc esetben alapos írásbafoglalása határozottan kimutatható.²⁸ A vizsgálódásunkat nem minden táblára terjesztjük ki, csak a jogi tartalom és az alakszerűség speciális vonatkozásaival foglalkozunk tanulmányunkban. Így tehát a teljesség igénye nélkül ejtjük meg az egyes táblák elemzését és az alakosság feltárását.

2. A mancipatio okiratok vizsgálata közben a szerződő felek statis

civitas-a, valamint az általuk kötött ügylet eseteiben bizonyos ellentmondásokat észlelhetünk. Ennek tisztázása érdekében közelebbről kell szemügyre vennünk az ügyletkötés szabályait, méghozzá a szerződő felek status civitatis-ának az aspektusából.

A mancipatio az ősi civiljog absztrakt tulajdonátruházó ügylete. A tulajdon feltétlen átszáll a res Mancipi vonatkozásában a tulajdonszerzőre, csak az alakszerűségeket kellett betartani. /5 tanu és a hatósági mérleg-tartó, továbbiakban libripens, / A vételár lefizetése ezután az ügyleten kívül történt. Magában az ügyletben csak jelképezik azzal, hogy a raudusculummal a libripens megérinti a mérleget. A vételár megállapítása ezután a felek tetszésétől függött. Ezért később a felek a valódi vételár helyett színleges vételárat állítottak be. /1 sestertius/ Ezzel bár a mancipatio gyakorlati használhatóságát igen kibővítették, de ugyanakkor alkalmassá tették az eladói szavatosság elhárítására. U. i. az actio auctoritatis a duplumra ment, az 1 sestertius duplumának pedig nem volt jelentősége.²⁹ Az ősi jog alapján a mancipatio Romában csak római polgárok, vagy esetleg commerciummal rendelkező latinusok számára volt tulajdonátruházó ügylet, /de az utóbbiaknál nem eredményezett quiritar tulajdont./

A dáciai viaszostáblák mancipatio okiratait vizsgálva, a mancipatio egy esetet kivéve /XXV. tábla/ peregrinusok között jött létre. Ezek nem voltak római polgárok, sőt semmi bizonyítékunk sincs afelől, hogy egyáltalán commerciummal rendelkeztek volna. Ez a körülmény azt a további megvizsgálandó kérdést veti fel, hogy külön jogok érvényesültek-e, a római polgárok és a peregrinusok körében, vagyis beszélhetünk-e a jogrend szer tagozódásáról a Római Birodalomban ?

Pólay hasonló kérdéssel foglalkozó munkájában a következőket mondja :

„Római jog alatt legtágabb értelemben a római államhatárokon belül érvényes akár római, akár idegen eredetű, akár a római jogalkotó szervek által létrehozott, akár a római központi hatalom által hatályában továbbra is fenntartott, de a római hódítás előtti időből származó jogot kell kértenünk.³⁰ Ezek szerint a római jog volt :

– az ősi civiljog.

- a *ius honorarium* /bár eredetét tekintve nagyrészt idegen volt/
- a provinciái jog, amelyet Róma jogalkotó tényezői készítettek a tartományok nem polgár alattvalói számára, s
- a peregrin jog, amely Róma akaratából változatlanul tovább élt bizonyos részeiben a római hódítás után is. Római jog volt ez utóbbi azért, mert a római állam uralkodó osztályának akaratára hagyta meg létét akkor is, mielőtt a kérdéses terület a római birodalom részévé vált.

Ezen megállapításból arra a következtetésre juthatunk, hogy a római birodalom egyes részein meghagyott peregrin jog bizonyos esetekben nem követte a római jog által létrehozott szabályokat. Sőt egyes esetekben még ellentétes megoldások is szóba jöhettek, de természetesen mindig egy földrajzilag körülhatárolt provincia esetében. Korábban ugyanis általános volt az a felfogás a rómanisztikában, hogy a *mancipatio*-ra utaló szerződések olyan peregrinusok között jöttek létre, akik nem rendelkeztek *commercium*-mal. Ezen tételt azonban a korábbi felfogás nem tudományos megalapozottsággal fogadta el – mint az Pólay fentemlített munkájából következik, hanem a kész tények elé állítva, mint kivételt elismerték és nem vitatták.

Azonban a korábbi irodalomban sem volt teljesen egységes az állásfoglalás. Ismerünk olyan szerzőket is, így pl. : E. Weiss-t, aki idézett munkájában pont azt igyekezett bebizonyítani és kimutatni, hogy a *viastáblák* *mancipatio*-inak peregrinus felei rendelkeztek *ius commercium*-mal. Ebből azután azt a következtetést vonta le, azaz elv, mely alapján a *mancipatio* római polgárok vagy *commercium*-mal rendelkező peregrinusok között bonyolódik le semmi féle áttörést nem szenved.³¹

Pólay legújabb kutatásaiban³² E. Weiss sokrétű és széleskörű érveit tételtől tételre megcáfolva kimutatja : semmi komolyabb indok nincs arra, hogy Alburnus maior peregrinus lakói *commercium*-mal lettek volna felruházva. Továbbá azt a következtetést vonja le, a peregrinusok a római civiljog vonatkozó szabályainak az eltorzításával kötődtek meg a *viastáblák*on szereplő *mancipatio*s szerződésekhez.

Miért volt mégis szükség a *mancipatio* Rómában is ismeretes formájában és alakszerűségének a felvételére ?

A szerződések peregrinus felei, de maguk a peregrinusok is nagy többségben nem városokban, hanem a környező falvakban, településekben éltek. Ügyes-bajos dolgaikkal azonban nem mentek és sokszor nem is mehettek a k.b. 40-60 km-re levő városok római bíróságaihoz. A legtöbb vitás ügyben a település vagy község peregrinus bírója döntött. Ezekben az esetekben a peregrinus bíró valószínűleg a peregrinus jogot alkalmazta. De ha olyan ügyekben döntött, amely római formákat és szokásokat tartalmazott úgy az azokhoz szükséges római kellékeket is megkövetelte. Ugy véljük ezen gondolatmenetünknek az sem mond ellent, hogy maguk a peregrinus szerződő felek már az okirat elkészítésénél figyelembe vették a római szokásokat. Ezen tényt a következőkkel kívánjuk alátámasztani: a peregrinus lakók, akik a szerződések megkötésére kényszerültek, soha nem tudhatták, hogy végső esetben nem csak római bíróság előtt szerezhetnek-e érvényt jogaiknak. Ezért már ők maguk az okiratok kiállításánál -- minden eshetőséggel számolva -- olyan okirati formákat és alakszerűségeket vettek fel, hogy az adandó alkalommal minden esetben jogaik biztosítottak legyenek. Így azután a mancipatio szerződését, függetlenül status civitatusukra és commerciumra a rómaiak között végbemenő formában és alakszerűséggel hozták létre.

3. Fenti vizsgálódásunk után rátérünk az egyes mancipatit tartalmazó táblák elemzésére.

A VI. tábla „Cautio de puella empti” i.v. 139 márc. 17-én lett kiállítva.³³ Az objektív megfogalmazásu testatitot Dasius Versonis eladó állította ki és az okirat hitelességét a tanuk pecsétje bizonyítja. A rab-szolgatány vétele Maximus Batonis és Dasius Versonis pirusza között bonyolódott le. A nevek után ítélve kétségtelen peregrinus szerződő feleket találunk a mancipatio okiratban. A Maximus Batonis név különösebb bizonyításra nem szorul, biztos az, hogy nem római polgár. Dasius Versonis neve után pedig -- amely egyébként ragozott alakban áll az interior 4. és az exterior 7. sorában -- pirusta megjelölés áll, amely közismerten egy dalmát törzshöz való tartozást jelent. A tanuk nevei a következők:

Maximus Veneti

Masurius Messi

Annesis Andunocnes

Planus Verzonis Sclaides

Liccius Epicadi Marciniesus

Epidadus Plarentis qui et Mico

Dasius Versonis ipse venditor.

A nevek természetesen genitívusban állanak, amely a pecsét felismerhetőségét és a tanuzási kötelezettséget könnyíti meg. Az okiratból kitűnően az alápecsételők között 7 személy szerepel. A tanuk kilétének megállapítása azonban igen problematikus. Dasius Versonis minden kétséget kizáróan az eladó. Az ő aláírásának léte egyébként teljes mértékben megegyezik a római mancipatio eladó személyével, valamint a római végrendeletek rendelkezőinek a személyével. Nincs viszont feltüntetve sem a libripens sem pedig az antestatus személye. Ezek a személyek viszont a mancipatio okiratoknál általában szerepeltek, sőt több esetben magában az okirat szövegében is megtalálhatók.³⁴

Felmerül a kérdés, az 5 tanu és a libripensen kívül esetlegesen milyen szerepe lehetett az antestatusnak?

Az antestatus³⁵ Karlowa álláspontja szerint egy a mancipatio aktusán kívül álló, de az egész aktus bizonyítására hivatott külön tanu. Személyének különös fontossága még az ősi mancipatio ügyletével volt kapcsolatos. Ekkor u. i. még nem foglalták az ügyletet írásba, ezért az ügylet létrejöttének a tanusítását fokozott mértékben kellett elősegíteni. Itt szerepelt tehát az antestatus az 5. tanu és a libripens mellett hetedik tanuként. Mint külön tanu, az egész aktus megtörténtét igazolta. A továbbiakban Karlowa rámutat arra, hogy a mancipationak írásba foglalásával az antestatus jelentősége erősen megkopott és a császárkorban alápecsételésének jelentősége nem haladja meg az öt tanu és a libripens szerepét. Az okiratok teljes elterjedésével pedig beolvad a tanuk sorába.³⁶ A dáciai okiratok esetében véleményünk szerint az antestatus mint alápecsételő már nem jöhet szóba.

Az alápecsételők sorába tehát továbbra is nyitott kérdés marad, hogy az 5 tanun kívül, továbbá az utolsónak alápecsételő Dasius Versonis, mint mancipio datus³⁷ a 7. ki lehet a 6. alápecsételő. Jelen esetben a libripens személye látszik a legelfogadhatóbbnak. Bár meg kell jegyeznünk, hogy a római

140.

okiratokon ebben az időben már teljesen formális a libripens személyének a megjelölése. A libripens szerepeltetését ebben az időben talán csak az ősi formák igen nagy tiszteletben tartása indokolhatja. Ugyanakkor Dáciában a libripens felvétele erősen vitatható. A VI. tábla anyagának behatóbb vizsgálata azonban mégis ad egy támpontot a libripens személyére vonatkozóan.

Vizsgáljuk meg a VI. tábla szövegét :

«Maximus Batonis puellam nomine

Passiam, siue ea quo alio nomine est an-

circiter p/lus/m/inus/ empta sportellaria

norum ~~sex~~ emit mancipioque accepit. . . .»

/CIL III / 2. 937. l. VI. t. 1. 4 sor/

Az «empta sportellaria» kifejezésre vonatkozóan a 2/ lábjegyzetben a következő olvasható :

«Verba empti sportellaria aequae obscura atque glossa

p. 174 L. abb. sportellarius ~~komparativus~~ mihi

videntur respondere verbis instrumenti similis n. VII.

apocatum pro uncis duabus. id est titulum significare.

ex quo venditor adquisierit. . . .»

/CIL III./ 2. 937. l./

E szerint a sportellaria vétel neve megegyezik a homályos «apocatum pro uncis duabus» jelöléssel. A kitétel «nummo unno» vételre utal. E vétel esetében az 5 tanu mellett a libripens szerepe feltételezett. Véleményünk szerint a fenti bizonyítás alapján a 6. személyre vonatkozóan megnyugtató módon fogadható el az a feltevés, hogy az nem más mint a libripens.

A VI. táblával kapcsolatosan összegezve a mondottakat a következő állapítható meg az alápecsételő tanuk szerepére : a VI. táblán szereplő ügylet rabszolgavételre utal mancipatio formájában. A hét alápecsételő tanu közül 5 tanuként szerepel, 1 alápecsételő a libripens, és 1 pedig a mancipio dans.

A további elemzés során tekintsük át a VII. és a XXV. viaszostáblát.

A VII. tábla „Cautio de puero empto” i. u. 142. máj. 16-án lett kiállít-
va. Az objektív megfogalmazásu testatio, rabszolgavételt tanusít.³⁷

«Dasius Breucus emit mancipioque accepit
puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine
est n/atione/Grecum.»

/CIL III./ 2. 941. 1. VII. t. 1-3 sor/

A XXV. tábla „Cautio de muliere emptā” i. u. 160 okt. 4-én keltezett,
Ugyancsak rabszolgavételt tanusít, mint a VII. tábla, hasonló megfogalma-
zásban.³⁸

A mancipatio mellett a stipulatio vállalása szinté* megtalálható a
XXV. viaszostáblán úgy mint a VI. illetve a VII. táblákon. A stipulationak
peregrinusok között létrejövő általános formulája fedezhető fel mind a három
esetben.

« quot ita ex ea quit
evictum ablatumv. fuerit sive quot ita licitum
non erit tantam pecuniam probam recte dari f/ide/r/ogavit/
Cl/audius/ Iulianus mil/es/l/egionis/s/upra s/criptus/
d/ari/f/ide/p/romisit/Cl/audius/ Philetus.

Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri, . . . »

/CIL III. 2. 959. 1. XXV. t. 10-14 sor./

A fenti idézetből látható, hogy a peregrinusok közötti stipulatio
«fide rogavit, fide promist, . . . » formája a viaszostáblán teljesen egyértel-
műen fellelhető. A stipulatio írásba foglalásánál a hellén és a római joggyakor-
lat közötti lényeges eltérés ugyancsak megmutatkozik. Szemben ugyanis a ró-
mai stipulationál ismertekkel, a hellén gyakorlatban a stipulatiót az írásbafogla-
lás, továbbá a tanuk aláírása keletkezteti. Sőt a kötelezettség vállalás is az
írásbafoglalás alapján áll be.

A tanuk alápecsételésére vonatkozóan a VII. és a XXV. táblán³⁹ a
következőket állapíthatjuk meg.

VII. táblánál

Appius Proclus

Antonius Celer

XXV. táblánál

Valerius Valens

Cn. Varius A/a,

Iulius Viator

Ulpius Severinus

L. Firmius Primitivus

M. Vibius Longus fideiussor

Bellicus Alexandri venditor

Aelius Dionysius

Paulinius

Iulius Victorinus

Alexander Antipatri

secundus auctor

Claudius Philetus venditor

A tanúk neveit és a megnevezésüket áttekintve rögtön szembeötlő a VI. táblától eltérő sajátosság. Bár itt is rabszolgavételi ügyletről van szó, mégis az utolsó két alápecsételő közül a VII. táblán az egyik venditor, a másik a fideiussor, a XXV. táblán pedig a venditor mellett a secundus auctor található. A secundus auctor görög írással áll a pecsételők sorában a hatodik helyen azaz Alexander Antipatri secundus auctor signavi.

A nevek már ismert genitívusát mellőzve megkapjuk a névjegyzékben /CIL III./ már közölt Alexander Antipatri secundus auctor alápecsételő nevét. Aki a korábbi tanúkkal szemben görögül írta fel nevét a pecsétje után.

Vizsgáljuk meg a VII. táblán feltüntetett fideiussor szerepét. Mint ismeretes a fideiussor a kötelmek biztosításának a körében szerepel kezesként. Itt viszont nem a vevő fizető képességét biztosítja, hanem az eladó mellett állva a stipulatióban vállalt evictio kezelése. Bellicus Alexandri eladó mellett.

„ . . . quantum id erit quod ita ex eo evictum fuerit.
t/antam/ pecuniam duplam p/robam/r/ecte/d/ari f/ide/
r/ogavit/Dasius Breucus d/ari f/ide/p/romisit/ Bellicus
Alexandri. Id /em/fide sua esse
iussit Vibius Longus”

/CIL III/2. 941. l. VII. t. II. 15 sor /

A fideiussor szerepének megállapítása után a XXV. táblán feltüntetett „secundus auctor” alápecsételőre fordítjuk figyelmünket. Ezzel kapcsolatban először vizsgáljuk meg Ulpianus idevonatkozó forráshelyét

„ . . . fideiussorem ob evictionem dare quem vulgo
auctorem secundum vocant.”⁴¹

A mancipatio esetében, mint azt Kaser kimutatja⁴² az eladó csak auctor, tehát a mancipatio formáját tekintve nem is szerződő fél, ugyan is a mancipatio egyoldalú megragadást jelent ! Ez alapján látszik indokoltnak a venditor tanukénti alápecsételése is. Ebből viszont egyenesen következik, hogy az eladó mellett álló keze /fideiussor/: a secundus auctor.

Ezen érvelésünk alapján tisztázott kérdésként a következőket állapíthatjuk meg : a venditor és a fideiussor tanuként szerepelhet a mancipatio

eladásnál :

- a fideiussor szerepe ilyen vonatkozásban mindig kettős, egyrészt tanu, másrészt a stipulatioiban vállalt kötelezettség keze.
- a fideiussor és secundus auctor egy ugyanazon pozícióban lévő személy, csupán az elnevezésük különböző.

Összegezve tehát a VII. és a XXV. viaszostáblákon szereplő tanukról mondottakat : a mancipatio ügyletét alápecsételő tanuk száma itt 7. A hét résztvevő közül 5 tanu. 1 minden kétséget kizáróan a venditor, és 1 személy a fideiussor illetve a secundus auctor.

A verespataki viaszstáblák rabszolgavételi ügyletei igen sajátos képet mutatnak. O. Gradenwitz a papyrus okiratokkal foglalkozó munkájában ezeket a rabszolgavételi ügyleteket hibrid rabszolgavételnek nevezi.⁴³ Kimutatja, hogy a mancipationak írásfoglalása nem más, mint az ősi római ügyletformának a hellén hatására elterjedő írásbeliséggel való összekapcsolása. A legnagyobb hiányosság, amit a mancipatio okiratokon észlel, a felelősség stipulationak a hagyományos praestare kifejezés helyett a „ . . . fide rogavit . . . et fide promisit” . . . formulával való megoldása. Ezzel szemben a papyrusoknál a hasonló ügylet az eladó sajátkezü aláírásával a kezes helytállásának a feltüntetésével és végül a három tanu aláírásával nyer befejezést.⁴⁴

Ami O. Gradenwitz állásfoglalásának első részét illeti, azzal teljes mértékben egyetértünk. Kétségtelen különbség áll fenn a papyrusok és a dáciai viaszostáblák között olyan vonatkozásban is, hogy itt a mancipatio okiratok, mind objektív megfogalmazású testatiook, és nem szubjektív chyrographumok, mint papyrusok esetében. Azonban azt, hogy a stipulatio „praestare” kifejezésének a hiánya gyengitené az evictio felelősséget nem fogadhatjuk el. A „fide

rogavit . . . fide promisit» formában való stipulatio vállalás csak peregrinusi-
sok közötti ügyletekben fordul elő. Nem jelenti egyúttal azt, hogy a birodal-
mi jogban is hasonló változások jönnek létre. Éppen a peregrin jognak a
birodalmi joggal szemben való különbségét, a római polgárok egymás között
és a peregrinus lakók között végbemenő ügyletkötési forma különbségét kell
döntőnek tekintenünk.

A ferespataki viaszostáblák mancipatio okiratai közül a negyedik,
egyben ilyen vonatkozásban az utolsó a VIII. tábla.⁴⁵ A «Cautio de empta
domus parte dimidia» ügyletet i. u. 159 máj. 6-án kötötték a felek.

« Aducia Batonis emit manci /pioque accepit/
domus partem dimidiam interantibus partem /lex /
tram que est Al/burno/maiori vico Pirustar/um in/t/er/ . . .
ad /fines Platorem Accep/tianum et Ingenum Callisti. . . .
/CIL III/2. 945. l. VIII. t. 1-4 sor./

A peregrinus felek között létrejött házvételi ügylet esetében is megta-
láljuk az okiratban a stipulatiót jelző «. . . fide rogavit . . . et fide promisit»
kitételt. /VIII. t. II. sor/ A látottak alapján a stipulatio következetesen vannak
a táblák okirati anyagába foglalva. Feltehető az, hogy a stipulatioakat sem le-
hetett írásbeliség nélkül kijelenteni, és a dáciai provinciai gyakorlat megkövetelte
az érvényességhez a stipulatio írásbafoglalását.

Igen érdekes megfigyelni az okirat 5-7 sorait :

«Eam domus partem dimidiam q/ua/d/e/a/gitur/, cum su/is
s/aepibus saepimentis finibus aditibus claustris finies
tris uti calo fixa et optima maximaque est habere. . . .

Az eladó itt utal arra, hogy az eladott fél ház valójában a «leg-
jobb és legnagyobb», ami a szolgalmi jogoktól való tényleges mentességet
jelent. A «calo fixa et optima maximaque» alapján Andueia Batonis vevő
a megvásárolt fél ház felett a legteljesebb tulajdonjogot fogja elnyerni, és
azon senkinek korlátozó joga nem lesz.

A VIII. tábla alápecsételői a következők :

L. Vasidius Victor
T. Flavius Felix

T. Aurelius Priscus
Bato Annaei

M. Luvanius Melior

Veturius Valens

Plator Carpi

venditor.

A tanúk kilétével kapcsolatban – kivéve a venditort – semmi féle utalás nincs. Szemben a VI. táblával, ahol az „apochatum pro uncis duabus” kitételeből a libripens szerepére következettünk, itt ez kizárt. Mi az a tényező akkor mégis ami a mancipatio öt tanujának és a venditor szerepén kívül egy hetedik alápecsételő szükségességét felveti?

Az ügyletben res nec mancipi nek /házas telek/a mancipatiojáról van szó, amely római viszonylatban elképzelhetetlen. Véleményünk szerint a megoldáshoz az fekszik a legközelebb, hogy a mancipatio alakiságát ismerő Alburnus maiori peregrinus lakói ebben az esetben is „eloget tettek” az okirat kiállításához egyébként szükséges alakiságoknak. A peregrin joggyakorlat mely a mancipatiót mint tulajdon átruházó ügyletet az ősi civiljogból átvette és alkalmazta nem vette figyelembe a mancipatio római vonatkozású tartalmi sajátosságait, ugyanakkor az alakszerűség tekintetében követte az addig alkalmazott gyakorlatot

A verespataki viaszostáblák mancipatio okiratain egyaránt 7 alápecsételőt találunk. Ezek közül esetenként az 5 tanúnak és a venditornak a személye bizonyosan megállapítható. A fennmaradó 1 alápecsételő véleményünk szerint a VI. táblán a libripens, a VII. és a XXV. táblánál a fideiussor ill. secundus auctor, a VIII. táblánál pedig az okiratok alakiságának betartása érdekében alkalmazott pecsételő tanu.

A mancipatio okiratok tárgyalása folyamán számos helyen tettünk utalást a tanulmányunk elején említett Fischer által képviselt álláspont tarthatatlanságára. Kifejtett érveink alapján összefoglalva a következőket állapítjuk meg: Kétségtelen tény, hogy az írásbeliség /maga a tevékenység/ hellén hatásra jött létre Rómában és Dáciában is. De az okiratokba felvett jogügyletek, a tanúk által alkalmazott pecsételés a tanúk száma minden kétséget kizáróan római hatás a dáciai okiratok anyagában. Nem tartható fenn tehát az az álláspont, amely szerint Dáciában az alig három emberöltő alatt kifejlődő oklevéladási gyakorlat kizárólag hellén hatásra keletkezett. A római hatás döntő szerepének el nem ismerése teljesen hibás felfogás és rossz megoldásnak bizonyult.

V.

1. A viaszostáblák közül elsőként került elő 1788-ban a Letty hegy alatt lévő bánya homályából az I. tábla.⁴⁶ Az „Exemplum edicti de tollendo collegio funeraticio” elnevezésű táblát i. u. 167 febr. 9-én állították ki. A tábla az Alburnus maior-i temetkezési collegium megszűntét tárgyazza. A tábla anyagát képező szöveges rész töredékes. Az interior kurzív írását a legtöbb vonatkozásban még a lithographált ábrán is jól tudjuk követni. Nem igen mondható el ez az exterior szövegéről, valamint a tanuk pecsétéről és aláírásukról. / A tanuk alápecsételési sorában pl. : az ötödik pecsét után lévő nevet csak néhány betű jelzi. / A temetkezési collegium megszűntetésének a publikálása egyedülálló a többi viaszostábla különböző ügyleteivel szemben. A tábla objektív megfogalmazású testatio, melyet 7 tanu pecsétel alá.

A temetkezési collegium megszűntére azért került sor, mert az eredeti 54 tag helyett a már fent említett időpontban csak 17 tag a tényleges résztvevő. Nyilvánvalóan a collegium megalakulásakor kitűzött célt a tagok jórészenek a kiválásával nem tudta megvalósítani, és így a felosztatás sorára jutott.

* Artemidorus Apolloni magister collegi Iovis Cerneni et
Valerius Niconis et Offas Menofili quest, res collegi
eiusdem posito hoc libello publice testantur
ex collegio s/upra/ s/cripto/, ubi erant h/o/m/ /inens/
LIIII. ex eis non plus remanisse ad Alb/urnum/ quam
quot h/ominens/ XVII. Julium Iuli quoque
commagistrum suum ex die magisteri sui non accessisse
ad Alburnum neq/ue/ in collegio*

/CIL III./2. 925. l. I. t. 4 10 sor./

A megszűntető okirat érdekes tartalmi vonásai mellett további nyitott kérdés a tanuk szerepe és szabályos alápecsételésüknek a ténye. Mit bizonyítanak itt a tanuk ?

Kétségtelen tény az, hogy az Alburnus maiori-i temetkezési collégium nem tudja megfelelően betölteni és megvalósítani a célját.

Nem képes arra, hogy a tagok ezen meghatározott életviszonyában továbbra is döntő tényező lehessen. Ugyanakkor ezen működési képtelenség pont a tagok létszámának a csökkenéséből következett be, melyhez viszonyítva ellenkező tény állítása senkinek sem állhat érdekében.

A tanuk szerepére vonatkozóan alaptételként ismertük el a részvételük
ből folyó kettősséget :

- a./ Az interior szövegét ne lehessen megváltoztatni, az sértetlen maradjon a birói felbontásig.
- b./ személyük felismerése és tanuzási kötelezettségük mindenkor biztosított legyen. Az I. tábla esetében a tanuk alápecsételése véleményünk szerint szükségtelen. U. i. az okirat egy tényt állapít meg, a-mellyel kapcsolatban vita illetve birói felbontásnak aligha lehet helye. továbbá szintén elesik így az a lehetőség, hogy a tanuk az okirattal kapcsolatos ismereteiket kinyilvánítsák.

A mancipatioval kapcsolatban több esetben utaltunk arra, hogy a dáciai peregrinusok által megkötött jogügylet tartalmi és alaki szempontból jórészt a Rómában használt ügyletet követte. Az első viasztáblánál viszont akkor is megtaláljuk a szabályszerű 7 alápecsételő tanut, amikor ennek tartalmának a mancipatiohoz, továbbá a tanukat megkövetelő ügyletekhez még formális köze sincs.

Vizsgáljuk meg az alápecsételő tanukat :

L. Vasidius Victor	Geldo //////////////
C. Secundinis Legitimus	Ulpius Felix
Stertinus Rusticus	September Platoris
Aelius Plator	

Az alápecsételők személyét illetően a tábla egyebet nem tartalmaz. Mint látjuk az ötödik alápecsételő nevének helye csak kijelölve van, pontosan megállapítani nem lehet Véleményünk szerint azonban, ha a tanúk tartalmát bizonyító szerepének nem is tulajdonítunk különösebb jelentőséget, de alápecsételésükről, mint feltételezett alakszerűségi kellék meglétéről mégis bizonyos következtetést vonhatunk.

Az írásbeliség hellén hatása mellett, mint kimutattuk a tartalom és az

alakítás szempontjából döntő a római hatás. A peregrinus bírói gyakorlat, amely recipiálta a mancipatio esetében a Rómában használatos kötött alakításokat,⁴⁷ több más okirat kiállítása esetében is megkövetelte a tanuk alápecsételését.

Összefoglalva a mondottakat megállapíthatjuk, hogy az I. tábla temetkezési collegium megszüntetését foglalja okiratba. Ellentmondásnak mutatkozik az, hogy a fenti tartalom ellenére is megtaláljuk a 7 alápecsételő tanut. Fellelhető azonban a dáciai peregrinus joggyakorlatról, hogy függetlenül az okiratba felvett jogügylettől a testatio esetében szokásos alakítást mindig megkövetelte.

2. A viaszostáblák közül a továbbiakban a kölcsönrel foglalkozó okiratok elemzésére térünk át.

A III. viaszostábla „Cautio crediti” i. u. 162 jun. 20-án lett kiállítva, az V. tábla szintén „Cautio crediti”⁴⁸ i. u. 162 okt. 20-án. A kölcsönnek az írásbafoglalása vitathatlannak látszik, hiszen :

• X centum quadriginta sortis et eorum
usuras ex ea die sig/ulas/ sentesimas quandiu
abstinverit id utrumque probos recte dari
f/ide/ rogavit/ Anduenna Batonis d/ari/ f/ide sua
promisit Iulius Alexander : quos eae reddere debe-
bit . qua die petierit cum usuris s/upra / s /criptis/».

/CIL III./2 931. l. III. t. 1-6 sor/

továbbá hasonlóan az V. táblán :

• X LX q/ua/ d/ie/ p/etierit /p/robos r/ecte/d/ari
f/ ide/ rogavit Iul/ius Alexander dari f/ide/
p/romisit/ Alexander Cari et se cos X LX q/ui/
s/upra / s / cripti / s/unt/ mutuos numeratos accepisse
et debere se dixit ».

/ CIL III./2. 935. l. V. t. 1-3 sor/

Tehát Iulius Alexander római polgár az első esetben, mint Anduenna Batonis peregrinus adósa, a második esetben mint Alexander Caricci hitelezője szerepel. Állítsuk szembe a két kölcsönügyletnél szereplő tanukat

III. táblánál :

Iulius Max/imus

Luci // // // //

Aurelius S // // //

//////Verus

I // Nicomi ///

Va / Si // ' //

Iulius Alexander

//////// //: valószínű a "debitor"

van kijelölve/

V. táblánál :

L. Vasidius Victor

/// clati /as

Bato Pr /// vi Toves

Titius Primitivus

Alexander Cari vagy

Caricci debitor

Az elég töredékes nevek alapján mégis megállapítható, hogy 7 illetve 5 tanu szerepel, akik közül az utolsó helyen debitor áll.

A római okiratok taglalásánál már utaltunk arra, hogy a cautio terminológiája nem egészen egyértelmű, és Paulus-nál is több-kevesebb ellentmondás található. A jelen esetben is erősen vitatható a legjellemzőbb okirati formáknak a testationak illetve chyrographumnak a fennállta. Eddig ugyanis nem volt kétséges ott a testatio, ahol 7 tanu alápecsételt és az okirat objektív megfogalmazásban állt.

A III. és az V. Viaszostáblák esetében a testatio mellett áll az az érv, hogy 7 illetve 5 tanu pecsételt alá, továbbá az okirat objektív megfogalmazása. A chyrographum vonatkozásában viszont megfontolandó a debitor utolsóként való alápecsételése.

Pólay szerint ⁴⁹ a római chyrographumnak akár csak bizonyító ereje volt, akár litterarum obligatitot keletkeztető hatálya, csak pénzbeli követelést tartalmazhatott, s ha ezen kívül más kötelezettséget is, úgy az csak valamely certa res, vagy a pénztől különböző más helyettesíthető dolog lehetett.

A hivatkozott hely alapján tehát a chyrographum formája az elfogadott a kölcsönügyletek esetében.

További kérdés ezek után az, hogy mi indokolja mégis a chyrographum mellett a tanúk 1-3 számát meghaladó további bizonyítók felvételét?

Ha tovább elemezzük a fent említett tábla anyagát, a kölcsönre vonatkozó sorok után a következőket olvashatjuk:

" . . . usuras probas rec.

te dari fide rogavit Anduenna s/upra/ s/crupta/
dari fide sua promisit Iulius.*

/CIL III./2. 931. l. III. t. 7-10 sor./

az V. táblán pedig :

* . . . a/d/ q/em/ e/a/ r/es/ p/ertinebit f/ide/ r/ogavit/
Iul/ius/ Alexander, dari f/ide/ p/romisit /Alexander Caricci/
/CIL III./2. 935. l. V. t. 6-7 sor/

Az okiratban folyósított kölcsön nyugtázása mellett láthatjuk a peregrinusok által használt stipulatio-ra utaló kitételeket is. A kölcsönvevő a kölcsön összegének visszafizetését a stipulatio szabályos formájával is megerősítette. Felmerül a kérdés, miért volt erre szükség ? Hiszen akár a kölcsön condictio keresete, akár a stipulatio külön biztosítja a kölcsön összeg kikényszeríthetőségét arra az esetre, ha a kölcsönvevő azt időben nem tértené vissza. A kettő egybekapcsolását mégis - véleményünk szerint - a következőkkel indokolhatjuk :

a./ A kölcsön strict iuris szerződés, melyet a késői praetori jog hozott létre. Eddig az időpontig is hosszú fejlődési folyamaton ment keresztül. A legősibb formája a nexum volt. Ennek eltűnése után pótolta a stipulatio, majd csak ezután következett a harmadik fejlődési forma a mutuum. Ismeretes továbbá, hogy a kölcsön keretén felül kamatot kikötni nem lehetett, továbbá a felelősség vállalása /ha csak külön nincs kikötve/ sem lehetséges. A visszafizetési kötelezettséget pedig a jogápolás nélküli gazdagodás condictio keresetei állapították meg. Kamatot a kölcsön szerződés mellett járulékos stipulatioval, pacta adiecta-val kötötték ki.

b./ Kölcsönt természetesen azok vették fel, akik erre gazdasági helyzetüknél fogva rákényszerültek. Ezt a szorult helyzetet a kölcsönadók úgy használták ki, hogy a kölcsön nyújtás feltételeit ők határozták meg.⁵⁰ Így a kölcsönadó kölcsönös nyugtát követelhetett a kölcsön megtörténtekor, vagy még korábban is. Legtöbbször az okiratban megjelölt kölcsön összegét nem is folyósították teljesen, hanem csak annak bizonyos hányadát. A különbözetet a kölcsönért járó kamatnak számították fel, amely legtöbb esetében a kamatmaximum kijátszására irányult. Így az okiratban szereplő nyugta és a kölcsön visszafizetési stipulatio

együtt a hitelfolyósítás fiktitivására utal.⁵¹

Ezen két igen lényeges körülmény tisztázása után következtethetünk a tanuk számára és szerepére a III. és V. viaszostábla chyrographumainál. A tanuk – véleményünk szerint – nem kölcsönt és ennek megtörténtét, hanem a stipulatiót igazolták. A visszafizetési kötelezettségnek az egybefoglalása a kölcsönrel feltételően más alakiságot kívánt meg. A kölcsönadó érdekelve volt, hogy az okirat kiállítása mindenféle szempontból megfelelő legyen, mert csak így volt biztosítva számára a visszafizetés kikövetelésének a lehetősége. Mivel pedig érvényt a nem fizetővel szemben csak peregrinus bíró vagy esetleg római bíróság előtt szerezhette a már ismert alakiságok lettek dominálók azon ügyleteknél is, ahol ez szorosan nem következett volna, vagy éppen ellentétben állott az ismert joggyakorlattal. Így növekszik meg a III. és V. viaszostábla tanuinak a száma az ismert 7-es számra, illetve bizonyos kivételt képező 5 alápecsételő személyre.

A továbbiakban még nyitott kérdés marad, a III. és V. viaszostáblán egy és ugyanaz a Iulius Alexander szerepel, mégis a tanuk száma különbözik. Az pedig fellelhető, hogy ugyanazon évben /i. u. 162/ kötött kölcsön-szerződések esetében azonos szabályokat alkalmaznak. Ugy gondoljuk, ezen különbségre a szerződő felek peregrinus, illetve római polgár status civitatis bizonyos fokig kihatással van. Iulius Alexander a névjegyzék alapján római polgár. A III. táblán szereplő Anduenna Batonis és a V. táblán lévő Alexander Caricci peregrinusok. Fellelhető tehát az, hogy abban a szerződésben ahol Iulius Alexander kölcsönvevő volt /III/ a vele szerződő peregrinus fél fokozottan ügyelt az alakiságok betartására, mivel római polgárral állt szemben. Ott viszont, ahol Iulius Alexander, mint kölcsönbeadó szerepelt peregrinus féllal szemben, megelégedett csupán az alápecsételéssel is és a tanuk számával esetleg nem is törődött.

A II. tábla "Cautio fortasse crediti"⁵² szinte teljesen olvashatatlan, és jelenleg is megfejtetlen. A tábla hosszanti irányban ketté törött, és ezzel is bizonyos sorok kiestek az okirat anyagából. A bizonyító tanuk nevei közül 5 neve ha töredékesen is, de kiolvasható: *//////*

~~Maximus Verus~~

Servilius Cissi

/////picus Felix

Epicadus ////debitor

Iulius Macedo

fideiussor,

Három tanu mellett a debitor és a fideiussor alápecsételése megállapítható.

Megemlítjük még a IV. /görög nyelvű/ «Cautio graece scripta fortasse crediti» táblát.⁵³ Ez az egyetlen görög nyelvű okirat a 25 viaszostábla közül. Tanuk nevei nincsenek feltüntetve Mommsen bár megemlíti, hogy Delfisen bizonyos Gaius Titus üdvözlését vélte kiolvasni a tábla kezdetén. Azonban sem Mommsen sem Zangemeister bizonyítottak ezt nem látta, így a tanuk hiányában még a szerződésben szereplő fél /v. felek/ neveit sem tudjuk megállapítani.

3./ A verespataki viaszostáblák okiratai között három munkabérszerződést tartalmazó tábla is van. A IX. tábla «Cautio de operis locandis» i. u. 163 okt 23-án⁵⁴ a X. tábla «Cautio de operis locandis opere aurario»⁵⁵ i. u. 164 máj 20-án keletkezett és a XI. tábla «Cautio de operis locandis opere aurario»⁵⁶ melynek keletkezését nem lehet megállapítani.

A három munkabérszerződést tartalmazó tábla közül a X. tábla tartalmazza viszonylag a legteljesebb szöveget. A triptychonnak csak az első táblája van meg, a második és harmadik tábla hiányzik. Felmerülhet esetleg annak a kétélye, hogy egyáltalán beszélhetünk-e a munkabérszerződéseknél triptychonokról, amikor a X. tábla tíz soros szövege alatt az aláírók neveit is megtaláljuk. A táblák tüzetes vizsgálatánál megtaláljuk az egyes táblák összefűzésére használatos lyukakat, ami a triptychon meglétét bizonyítja. A XI. táblánál is hasonló a helyzet itt is hiányzik a második és harmadik tábla. A IX. tábla esetében pedig a második tábla van meg és az első és harmadik hiányzik. A táblák kiállításának a helyére is vannak adatok. A IX. táblát Alburnus montis-ban, a X. táblát Immenosum maius helyiségében, a XI. táblának pedig melynél az időpontot sem tudtuk megállapítani ismeretlen a kiállítás helye. De az okiratok hasonlatos szövegéből valamint a XI. táblán szereplő munkaadó Titus Beusantie qui ot Bradua, személyéből aki viszont a X. táblán az

írástudatlan Memmius Asclepi munkavállaló helyett írta meg az okiratot, következtetni lehet, hogy a XI. táblát is azonos, vagy közeli helyiségben állíthatták ki.

A három munkabérszerződés okirati formája chyrographum, amelyet az aláírások száma, továbbá a szubjektív megfogalmazás támaszt alá :

“ . . . Auditor Macari scripsi rogatus
co/ram/ ipso pra/e/senti L. Ulpio Valerio. . . .

/CIL III./2. IX. t. 1-2 sor/

“ . . . Iunias Flavius Secundinis scripsi rogatus a
Memmio Asclepi. quia. . . .”

/CIL III./2. X. t. 1-2 sor/

“ cus scripsi rogatus per m Restitutum agno/mine/

/CIL III./2. XI. t. 1 sor/

A továbbiakban a munkabérszerződések alapján megállapítható, hogy csekély összeg fejében bér munkásoknak adták ki a bányák művelését. Kérdés viszont az, hogy miért kellett ezt a munkaszerződést írásba foglalni, amikor a chyrographumnak nem volt kötelező keletkeztető hatálya? U. i. a chyrographum létrejötte független a szerződés megkötésétől. Csak megismétlik azt, amit a bérbeadó és a bérbevevő a munkák megkezdése előtt egyaránt elfogadott. Erre utal az elszegődés tényének múlt időben való megjelölése, habár egyúttal a munkaadó bérfizetési kötelezettsége is rögzítve van.⁵⁷ E vonatkozásban Pólay álláspontja az alábbiakban összegezhető :

Nincsen adat arra, hogy mindkét fél a másik részére munkavállalási, illetve bérfizetési nyilatkozatot tesz és ezt átadja a másik félnek. A felek közötti megegyezést tehát a munkás írásba foglaltatta, amivel nyilván egyúttal jár az, hogy ezen aktus költségeit is ő viselte. Az alacsony munkabérek valószínűsítik, hogy a munkás örült, ha munkát kapott. A munkaadótól tehát nem ő kapott biztosító okiratot, hanem neki kellett ilyet a munkaadó részére adni.⁵⁸

Ezen megállapítás alapján a chyrographum formája a legmegfelelőbb
154.

okirat, ahol a felek között már létrejött szerződési utólag írásban rögzítik. Bár az alakszerűségek tekintetében számunkra csak a X. tábla ad utmutatást. Azonban a IX és XI. tábla töredékes volta ellenére sem képezhet kivételt ebben a vonatkozásban. A X. táblán a következő három aláíró szerepel:

Titus Beusantis qui et Bradua

Sokratio Sokrationis

Memmius Asclepi.

Utaltunk már arra, hogy Memmius Asclepi munkavállaló írástudatlan volt. Helyette az okirat tényleges kiállítója: Titus Beusantis qui et Bradua aki szintén aláírta a chyrographumot, Sokratio Sokrationis aláírás pedig azt bizonyítja, hogy az írástudatlan által aláírt okirat ténylegesen megfelel annak a szerződésnek, melyet korábban a munkaadóval megkötött. Feltéhető tehát ha a munkavállaló maga is írástudó ember volna, úgy maga írta volna le a szerződést. Ebben az esetben a chyrographumnál egy tanu aláírása is elegendő. A X. tábla aláíróinak az esetében világosan kitűnik, hogy a három aláíró nem mind tanuként szerepel. A munkaszerződést először az okirat kiállítója, utánna a kívülálló személy /tanu/ és utolsónak a munkavállaló írta alá. A chyrographum esetében tehát látható, a tanu szerepének háttérbe szorulása, és az okirat érvényességéhez csupán egy tanu aláírása is elegendő. Ezen esetben is, az alakiságok követték a chyrographum fogalmánál említett sajátosságokat, de a tanu szerepének, bizonyító készségüknek már távolról sincs olyan jelentősége, mint az a testatiok esetében volt.

A munkabérszerződések alapján a provinciákban a bérmunkások megjelenését láthatjuk. A rossz munkavállalási és személyi viszonyaik alapján még teljes mértékben kiszolgáltatottjai a szerződés jogosultjainak. Talán ezen okiratok alapján tapasztalhatjuk elsőként a bérmunkásság szabad cselekvési szabadságának a lehetőségét a rabszolgasággal szemben. Ha még most nem is szállnak szembe az éhbért diktálókkal, ha az chyrographum formája még nem is nyújt teljes biztosítékot a szerződésben foglaltak ki követelésére, mégis ez a tény már tulmutat a rabszolgaság idejét mult viszonyain és a haladás további lépcsőit készítette elő.

4. A verespataki viaszostáblák közül a XII. tábla «Cautio depositi»-t tartalmaz.⁵⁹ A triptychon első táblája van csak meg, a második és harmadik tábla hiányzik. Az okirat kiállítása i.u. 167 máj. 29-én kelt Alburnus maiorban. Bár a tábla publikálását végző Zangemeister megjegyzi, hogy nem lehetetlen a letét lejártá tekinteni a fenti dátumot.

A viaszostáblában feltüntetett jogügylet, valamint az okirat keletkezése között mégis bizonyos ellentmondást figyelhetünk meg. Az okirat szövege a következő:

«Vero III Quadrato cons. IIII kol. Lunias
X quinquaginta L. commendatos Lupus Carensis
dixit se accepisse et accepit a Iulio
/Al/exandro. quos ei reddere deb/et/
sine ulla controversia.
Actum Albur/ne/ maiori ////
/CIL III/2. 949. I. XII. 1. 5 sor/

Tehát az 50 denáriussal megbízott Carens fia Lupus elismerte a szerződés alapján, hogy az összeget Iulius Alexandertől átvette, és azt minden ellenszolgáltatás nélkül kiadni köteles. Az ellentmondás onnan adódik, hogy az i.u. II. század közepén a római jogban még nem volt használatos a fenti jogügylet. A kérdés megvizsgálása érdekében fordítsuk figyelmünket a depositum jogügyletének kialakulása felé.

A depositum esetében ingó dolog ingyenes őrizetbeadása történik a bármikori visszaadás kötelezettségével. Azonban, ha helyettesíthető dolog letétjéről van szó /pénz, gabona stb./ akkor a letéteményes nem azt a dolgot, hanem ugyanolyan mennyiségben és minőségben köteles azt visszaszolgáltatni. Az utóbbi eset fennforgását észlelhetjük a XII tábla esetében is. Mégis a depositum, főleg a depositum irregulare intézményét a késő római jog dolgozza ki és alkalmazza. Továbbá ismeretes, hogy ezen jogintézmény főleg görög hatásra került át a római jogba.

A megoldás természetesen igen nehéz. A verespataki viaszostáblák elemzése során számos esetben megfigyelhetjük a birodalmi jog hatását a peregrin jogra. A peregrinusok ugyanis igen nagy számban követték azokat a megoldásokat.

156.

és alakításokai, melyek a birodalmi jogban érvényesültek. Ugyanakkor a meghódított területen meghagyott peregrin jog is tovább élt és hatott, főleg azokban az esetekben amikor a birodalmi jog megfelelő szabályozást nem ismert, vagy nem tartalmazott. Kétségtelen tény a továbbiakban még az is, hogy a klasszikus kortól kezdődően a birodalmi jog már nemcsak a saját jogi megoldásait alkalmazza, hanem máshol ismert és jól bevált jogi formákat is átveszi.

Véleményünk szerint tehát nem kizárt az, hogy Alburnus maiorban i. u. 167-ben Iulius Alexander római polgár olyan ügyletet kötött egy peregrinussal, amelyet még a birodalmi jog nem vett fel és általánosságban még nem is alkalmazott. A depositum és depositum irregulare ügyleti formája rendkívül rugalmas volt és megfelelt a római életviszonyokban felmerülő kérdések megoldására. A postklasszikus jog ezután ezt a real contractust felvette, és a maga nemében igen gyakran alkalmazta.

Az alakításokra vonatkozóan a viaszostábla alapján igen keveset tudunk megállapítani a tanuk neveit nem találjuk. Az okirat objektív megfogalmazásából, valamint a tartalmát képező ügylet alapján a testatio formája a legvalószínűbb. Ez nem mond ellent a kölcsönügyletek esetében megállapított chyrographum alapforma felvételének sem. Ugyanis a depositum-ellentétben a kölcsönnél mindig a letevő érdekében jön létre. Valószínű tehát, hogy Iulius Alexander római polgár a testatio nagyobb bizonyító erejének az igénybevételével is biztosítani akarta letétbe helyezett pénzének a visszakövetelhetőségét.

5. A viaszostáblák között találunk két táblát, amelyek társasági szerződést tartalmaznak. A XIII. tábla „Cautio societatis”⁶⁰ szerződése i. u. 167 márc. 28-án lett kiállítva Deusarában. Az okiratról kitűnően societas danistariae ügyletéről van szó, amely társaság bizonyos összegű pénz kölcsönbeadásával foglalkozik rendszeresen. A viaszostáblának csak az interior szövege teljes, az exterior viszont ugyyszólván teljesen töredékes. Ugyancsak teljesen megsemmisült a tanuk alápecsételése és aláírására használt rész is. Az okirat szövegének vizsgálatakor bizonyos kettősséget észlelünk. Az okirat első felében a szerződő felek között egy multban végbemenő aktus

leírását találjuk. A "második részben" az okirat kiállítása körüli stipulatio van rögzítve, amely az elkövetett, illetve a társaság meghatározott idejű fentálltaig/április 12/ elkövetendő szerződésszegések jogi sanctioit foglalja az okirat szövegébe.

Pólay a társasági szerződéssel kapcsolatos munkájában a következőket állapítja meg:⁶¹

"Társasági szerződésünket tehát a felek konszenzusa még 166. december 23-án létrehozta, a szerződő társak azonban akkor még nem tartották szükségesnek a család szerződésszegés esetére szóló poenalek kikötését és bizonyos felszámolási aktusok stipulativ előírásait. Azonban a társasági viszony lejáratát követően szükségessé vált, hogy a felszámolás zavartalan lebonyolításának biztosítására kiemeljenek bizonyos, egyébként a societastól legnagyobbbrészt természetsszerűleg folyó kötelezettséget és azok teljesítésére stipulatio útján felelősséget vállaljanak. Ezt meg is tették a lejárat előtt mint egy két héttel eszközölt verbálaktussal"

A szerződő felek /Iulius Alexander és Cassius Frontinus/ közötti societas danistariae irásbafoglalására már csak akkor került sor, amikor annak megszűnése előtérbe került. Az okiratnak ilyen értelmű elemzése világít rá legjobban arra a szembeötlő eltérésre, amely egyrészt a szerződés megkötését és feltételeit állapítja meg, másrészt a stipulativ felelősségvállalást rögzíti.

Az okirat objektív megfogalmazásu testatio. Bár a tanuk nevei valamint számuk teljesen ismeretlen, véleményünk szerint a tanuk alápecsételésének és számuknak feltétlenül meg kellett lenni.

A XIV. tábla "Cautio fortasse societatis"⁶² okirata igen töredékes, csupán néhány szó ismeretes az egész táblából. Az egyes töredékes szavakból ugymint: "societa", "unciam", "debebit", "inferre", stb. szavakból lehet következtetni, hogy a XIII. tábla esetében megállapított szerződés van írásba foglalva.

VI.

A verespataki viaszostáblák vizsgálata során igen sok vonatkozásban pillantottunk be a provinciai életviszonyokba. Teljesen egyértelmű és azonos

szabályozást az okiratok kiállítására és az alápecsételő tanúk szerepére nem találunk. Mégis a tudomány eddig feltárt eredményei alapján, továbbá az egyes táblák tartalmát képező jogügyletek elemzése során igyekeztünk magyarázatot keresni az ott felmerülő kérdésekre. Vizsgálatunk eredményeit összegezve a következőket állapíthatjuk meg:

a./ A mancipatio okiratok esetében objektív megfogalmazású testatio formájában kötötték meg az ügyleteket, ahol mindenütt 7 alápecsételőt találunk.

b./ Hasonló formalitások mellett foglalták írásba a temetkezési collegium feloszlását is.

c./ A kölcsönügyletek esetében bizonyos eltérések voltak a tábla megfogalmazása és az alápecsételő tanúk száma és szerepe szempontjából. Itt a chyrographum okirati formáját ismerték el, amellyel nem áll szó szerint ellentétben a tanúk testationál szereplő nagyobb száma sem. /7, illetve két esetben 5/

d./ A munkabérszerződések esetében a chyrographum okirati formája kézenfekvő, amelyet a 3 aláíró is megerősít.

e./ A depositum irregulare és a két társasági szerződés esetében az okiratok objektív megfogalmazású testatioi, de a tanúk nevei és száma teljesen ismeretlen. Valószínű mégis a szabályos 7 tanu alápecsételése.

Az egyes okiratok vizsgálatán túl számos esetben meggyőződhattünk a birodalmi jog hatásáról, amely a provinciák joggyakorlatában alkalmazásra került. Bizonyos vonatkozásban pedig a provinciai joggyakorlat néhány megnyilvánulását fedezhetjük fel a római jog egységes rendszerében.

László Könczöl: Die Rolle der Zeugen auf dazischen Wachstafeln.

Die Arbeit des Verfassers ist organisch einbegriffen in dem Forschungsgebiet des Lehrstuhls des Römischen Rechtes /das Rechtsleben des römischen Dakiens/. Der Verfasser versucht in seiner Einführung ein Bild über die gesellschaftlichen und ökonomischen Verhältnisse Dakiens zu geben, dann geht er auf die auf hellenistische Wirkung ausgebildeten römischen Urkundenformen über, feststellend, dass den schriftlichen Verträgen gegenüber im allgemeinen des römischen Recht abgeneigt war. Dann gibt er auch eine inhaltliche Analyse vom Material der rechtlich relevanten Wachstafeln und darauf mit dem in organischen Zusammenhang behandelt er die Rolle der Zeugen bei den einzelnen Urkunden. Er summiert seine Feststellungen in

Folgendem :

Die Mantration enthaltenden Urkunden kamen in Form der Testation zustande, überall mit 7 Zeugen, bei den Dáciansa-Verträgen trat die Form des Chyrographums in den Vordergrund, mit 7 oder 5 Zeugen, in den Arbeitsverträgen war das Chyrographum gebräuchlich in allgemeinem mit 3 Unterscheidungen, im Falle des Depositum irregulare und des Gesellschafts-Vertrags sind die Urkunden Testationen annehmbar mit 7 Zeugen. Schade, dass der Verfasser aus diesen Feststellungen nicht in weiterem Umfang Endconclusionen abgeleitet hat.

Die Arbeit gibt eine enigehende Analyse der einzelnen Urkunden und wirft mehrere originelle Gedanken auf.

I r o d a l o m

1. Ma : Rosia de Munte a Román Népköztársaság területén, közel a Magyar Népköztársaság határához.
2. Fischer E : A dáciai viaszostáblák okleveles gyakorlata. Szentpétery Em. létkönyv. Bp. 1938. 157. l.
3. A dáciai viaszostáblákat Mommsen : Corpus Inscriptionum Latinarum /CIL/III/2 sz. alatt adta ki Berlin. 1873. A pompeji viaszostáblákat Zangemeister adta ki CIL. 4. Suppl. I. alatt.
4. H. F. Massmann : Liber auréolus sive tabulae ceratae. 1840.
5. Steinacker : Die antiken Grundlagen der frühmittelalterlichen Privaturkunde Leipzig-Berlin. 1927.
6. Fischer : i. m. 157-168 l.
7. Steinacker : i. m. 108. l.
8. Mitteis : Römisches Privatrecht. München Leipzig 1935. 290-1 l.
9. Mitteis : i. m. 291 l.
10. Mitteis : i. m. 292. l.
11. Mitteis : i. m. 293 l.
12. A cautio terminológiáját illetően Paulusnál több ellentétes megállapítás tapasztalható. D. 47. 2. 83. 3. D. 49. 14. 3. Paul - sent. 5.25. 5.
13. Paul . sent. 3. 6. 59.
14. Pompeji viaszostáblák között számos chyrographum található. Zangemeister : CIL 4. Suppl. I.
15. Mitteis : i. m. 396-7. l.
16. Fischer : i. m. 158-163. l.
17. Mitteis : i. m. 397. l. A leírás egyébként Mommsen : CIL III/2. 903. l.
18. Paul . sent. 4. 7. 6.
- 160.

19. A viaszostáblákról tüzetes leírást találunk Massmann-nál : Libellus aurarius. 1840. Huschke : Ztschr. für. gesch. Mommsen : i. m. 921 l. és köv. lapok. Zangemeister : i. m. 275. l.
20. Kivételesen diptychon is van viaszból. Pompeji viaszostáblák között is mindössze csak 6 darab van.
21. E. Huschke : Iurisprudentiae Anteiusinianae. Lipsce 1867. Paul. sent. V. 25. 6.
22. Mitteis : i. m. 304. l.
23. Mitteis : i. m. 300. l.
24. Mod. D. 48. 10. 27. l.
25. Ulp. D. 23. l. 22. 4.
26. Mitteis : i. m. 305. l.
27. Plinius : Hist. nat. 33. l. 6.
28. A táblák felolésében a Mommsen féle számozást követjük : CIL III/2.
29. Marton G. : A római magánjog elemeinek tankönyve. Bp. 1958. 148-9. l.
- 29/a. Pólay E. : Jogrendszerek az ókori Rómában. Acta Jur. et Pol. Tomus VII. Fasc. 2. Szeged. 1960. 3-4. l.
30. Pólay E. : i. m. 4. l-ról a tanulmány írójának a kiemelése.
31. E. Weiss : Peregrinische Manzipationsakte. SZ. 37. K. 136-176. l.
32. Pólay E. : A római birodalmi jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okirati anyagában. Acta Jur. et Pol. Tomus VIII. Fasc. 4. Szeged 1961. 3-14 l.
33. CIL III/2 936-939. l.
34. Formula Bætica. /CIL II. 5042/ alapján az antestatus és a libripens megnevezése szerepel az okirat szövegében, olyképpen, hogy személynevük kihagyásával folytatódik a formula.
35. Karlowa : Römische Rechtgeschichte. Leipzig. 1885. II. K. 778-779. l.
36. Karlowa : i. m. 779-780. l.
37. Mommsen : CIL III./2. 940-943. l.
38. Mommsen : i. m. 959. l.
39. A VII. és a XXV. táblán is a tanuk nevei valamint a fideiussor és a venditor szavak genitivusban állnak.
40. Mommsen : i. m. 959. l.
41. Ulp. D. 21. 2. 4.

42. Kaser : Eigentum und Besitz im älteren röm. Recht. Köln-Graz. 1956. 137. l.
43. O. Gradenwitz : Einführung in die Papyruskunde. Leipzig. 1900 64-66. l.
44. O. Gradenwitz : i. m. 67. l.
45. Mommsen : i. m. 944-947. l.
46. Mommsen : i. m. 924-927. l.
47. V. ö. : Pólay E. : A római birodalmi jog és a peregrin jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okirat anyagában. Acta Jur. et. Poc. Tomus VIII. Fasc. 4. Szeged 1961.
48. Mommsen : CIL III/2. 931. és 935 l.
49. Pólay E. : Három munkabérszerződés a római Dáciából. Tomus IV. Fasc. 5. Szeged. 1958. 12. l.
50. Novickij -Peretyerszkij : Római magánjog. Bp. 1950. 274. l.
51. Pólay E. : Három munkaszerződés a római Dáciából. II. l.
52. Mommsen : i. m. 929. l.
53. Mommsen : i. m. 933. l.
54. Mommsen : i. m. 948. l. IX. tábla.
55. Mommsen : i. m. 948. l. X. tábla.
56. Mommsen : i. m. 949. l. XI. tábla.
57. Pólay E. : Három munkabérszerződés a római Dáciából. 16-17 l.
58. Pólay E. : i. m. 14-15 l.
59. Mommsen : i. m. 949 l. XII. tábla.
60. Mommsen : i. m. 951-52. l.
61. Pólay E. Ein Gesellschaftsvertrag aus dem röm. Dakien Acta Antiqua Bpest. 1960. 425-26 l.
62. Mommsen : i. m. 952. l. XIV. tábla.

